

Tartu Riiklik Ülikool
Ajaloo-keeltaduskond
Üldise ajaloo osakond

Hany Roots

India - Tiibeti kultuurisuhed VII - XII sajandil

Võistlustöö

TRU võistlustööde komisjoni otsusega _____ 24. juunil

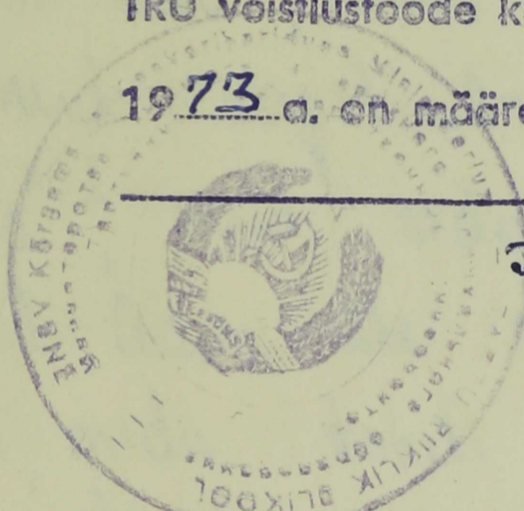
1973 a. on määratud käesolevale tööle _____

I auhind

J. Mearns

TRU Teaduslik sekretär

Juhendaja v. õp. L. Mäkel

1973

Sissejuhatus

Tibetoloogia ei kuulu just kaasaegse nõukogude orientalistika enamarenenud harras-
kulu. Kogu sõjajärgne historiograafia koosneb
täpselt ühest allupubluksioonist, ühest brošüüri-
mahulisest monograafiast ja neljast artiklist,
reistri vaks rohkem ilukirjandusliku väärtusega.
Tõsi küll, ilmus ka A. Vostrikovi 1936. e. val-
minud kapitaalne uurimus „Tibeti ajaloo kirjandus“¹, kuid seda võiks peetada just palju Tsenti-
raal-äärse ühe suunilise ajaloo kohta. Kuid
see, mida tibeti väärtusi omanäoline kultuur
on etendanud paljude aastate vältel, sealhulgas ka
Nõukogude Liidu ida-eldade rahvaste ajaloo,
on äärmiselt suun, pole selle kultuuri kirjuti-
nemine seni nõukogude ajaloo teaduses väärt-
lemist leidnud.

On täiesti mõistetas, et selle lünga täit-
misele ei püüdnud ka varemolev töö, mis väärt-

¹ A. H. Bocrupikov, Историческое источниковедение
Тибета, М. 1962.

lei vaid üksikuid kättemõist seel lähendamist
 ootavate probleemide seas. Antud töö peamise prob-
 leemi võiks esitada sellisel kujul: on üldiselt teada,
 et tiibeti kultuur kujunes india kultuuri tugeva
 mõju all, aga miks? Ehu terve sõnadega: millist
 funktsiooni olid tiibeti ühiskonnas seadnud võitma
 rohkearvulised kultuurilained Indiast? Kättemõist
 lähendamises võetakse vaatluse alla just varajane
 Tiibeti riigi kujunemine ja areng, seega siis periood,
 mil pannakse alus tiibeti kultuurile, sellele ene-
 näolisele tsivilisatsioonile, mis põhis peaaegu muutus-
 teta kuni XX sajandi keskpaigani ning kus on
 märkimisväärt mõju mongol, buijaad ja keldi
 kultuuride juured. Tiibeti kultuuri kujunemise varajane
 periood poleud kaugeltki rehvitu, ühiskonna eri grupid
 olid alati olnud sõjajärel. Millist osa etendasid
 siin sõjamaised elemendid, kas käis võitlus siin nende
 pärast, nagu on väidetud¹ või olid põhjused sisetised?
 Kelle huvides need elemendid ne võitlesid? Millised olid
 tendentsid ühiskonna arengus, mille tugevumisele ja
 velle lagunemisele see areng viis?

While kättemõistele vastuse saamiseks on töös
 kasutatud nii tiibeti kui hiina mõõnuvad. Esimestest

¹ История стран зарубежной Азии в средние
 века, М. 1970, кн. 73.

tuleks nimetada tibeti ajaloolase Bu.ston'i (1290-1364) „Uus ajalugu“ (Chos.khyun), mille on tõlkinud inglise keelde nõukogu tibetoloog E. Obermiller.¹ Selles töös räägib Bu.ston Tibeti ajalugu budistlike ideede Tibeti levimise seisukohalt. Sellele lähemine on üldise iseloomuga tibeti budistlike historiograafide, kelle huvi keskpunktis polevad mitte niivõrd riigi või rahva ajalugu kui üldiselt religioon ajalugu. Sellega seoses pöörati enam tähelepanu sündmustele ja isikutele, mis sai kas old otseselt seotud kas siis antike budistliku või siis antibudistliku liikumisega. Kuna aga Tibeti varajane ajalugu kujutab endast üsnagi järjepideva sõitluse perioodi budismi umbes, sisaldab tibeti budistliku historiograafia üsnagi detaileid andmeid enamiku sotsiaalsete tegurite kohta ning alates VIII s. lõpust, mil budism otsendas laiene liikumise lihtselt sead, võib mõnikord leida andmeid tibetlaste põlvkonna elust-olust. Üldiselt kehtib ka h.6os. lo. tshe. be (1392-1481) „Siniste annaali“ (Deb. ther. sion. po) kohta, mis loetakse põlvkonnalt sarnaselt põlvkonnalt.

¹ A history of Buddhism by Bu.ston. Translated and edited by E. Obermiller. Vol. 1-2., Heidelberg 1932.

Spetsiaalselt antud tervale põhendatud monograafiaid ei eksisteeri. Ainus manuskrift tsentradetske munitus antud perioodist Tšibeti ajaloos on see v.a. Bogoslovski ümber tagasihoidliku mahuga väga peamiselt poliitoloogiliste põhendatud „Tšibeti rahva ajaloo“¹ Tšibeti kultuur aareng vabata annab ka ülevaate D. Snellgrove ja H. Richardson „Tšibeti kultuurilugu“², mis peitab silma erakordselt laialdastel allumatefidel kasutatava poolest. Teine see oma ekspeditsioonidelt kaastoodud ja seeläbi publikatsioonide allumate põhjel hõlmab Tšibeti VIII s. lõpu sisepoliitilise olukorra järgi ka G. Tucci³ väge kirjipäeviku on ka L. Petechi „Munitus Ladaki munitust“⁴, mis sisaldab tšibeti munitust võrdluse kinnalõpuga. Teiste kasutatud materjalide loetelu leiab lühike lugeja töö lõpust.

Töö ise on üles ehitatud järgmiselt: esimeses peatükis räägitakse Tšibeti tsentradetske riigile edumise olukorra aarengit ja selle kujunemist, teises püütakse leida seoseid aareng, kinnalõpud dinnastide sise- ja välispoliitilise

¹ В. А. Богословский, Дрепне некропун мундемчоро непоже, М. 1962.

² D. Snellgrove and H. Richardson, A cultural history of Tibet, London 1968.

³ G. Tucci, Minor Buddhist Texts, vol. 2, Roma 1958.

⁴ L. Petech, A study on the chronicle of Ladak, Calcutta 1939.

schel, jusevica udmud aengutendentsid ny leda inde
 ku kultuurpartnari uolt teste Tõbedige suhtunud võide
 sis, uolmenda praktik, vortake ühtvõrdse seetlin alla
 sultid indage, vbit tõelepõnu pööratame sealfunne just
 Sioi. btoer. igam. po (629-650) ja vlv. sioi. lde. btoer:
 (755-797) vltus, segedel asetlednud sündmustele
 ku kultuur augeu põlvkõu mädravetele.

1 peatime

Tsentraliseeritud Tšiibeti riigi kujunemine

Lai Tšiibeti mägismaa, mida valdavad ümbervaadsetest madalikest kõrged mäeharjad: Kunlong põhjas, Himaalajad lõunas ja Karakorum läänes, on keselt poolitatud Transhimaalajast. Viimased on looduslikus piiris põhjaplatoo küivade steppide ja gTsaip¹ (Brahmaputra) ning selle lisajõgede viljakandvate orgude vahel.² Lõunast Kunlong'iga liituv kõrgmäestiku platoo, mis moodustab $\frac{3}{7}$ kogu territooriumist, on täiesti asustamata, lõunapoolsemal mäekülgedel, Kesk-Tšiibeti steppides tegeldakse rändrajaikasvatusega, selgi lõunapoolsemal aladel, gTsaip, Mekongi, Yangtse orgudes aga põlluharimisega.³

Poliitiline Tšiibet, st. tänapäevane Hiina RV Tšiibeti autonoomne rajoon ei hõlma

¹ ཀུན་ལོང་ལྗོངས་

² Geograafiline ülevaade on antud teoses Б.В. Юсов, ИИУДМ, М. 1952.

³ T. Shakabpa, Tibet, L. 1967, lk. 5

kogu nimetatud ala, mahtudes ära 28° - 36° p.l. ja 79° - 99° i.p. vahel. Põhjas piirneb Tiibeti autonoomne rajoon HRV Xinjiang-Uiguuri autonoomse rajooni ja Qinghai provintsi, idas Sichuani provintsi, lõunas ja läänes Nepaali ja Indiaga. Lühidalt öeldes asub Tiibet, ning see on väga oluline tema ajaloolise arengu mõistmises, Aasia kahe suure kultuurikeskuse, Hiina ja India vahel.

Etniline Tiibet, st. põhiliselt tiibeti-keelse elanikkonnaga asustatud ala, võtab enda alla aga veel ka suure osa Qinghai ja Sichuani provintside lõuna- ja läänepiirkondi, ulatudes seega kirdes ja idas tundvalt üle Tiibeti praeguste poliitiliste piiride.¹ Keel ise luigitatakse hiina-tiibeti keelkonna tiibeti-birma rühma tiibeti alarühma.²

Tiibeti rahva etnogenees on seni tundud üsnagi halvasti.³ Üldiselt loetakse tiibet-

¹ H. Richardson, Tibet and its history, L. 1962, lk.3.

² P. Aniste, Maailma keeled I, Tartu 1972, lk.67-69.

³ В.А.Богословский, Очерк истории Тибетского народа, М. 1962, lk.21. vt. ka Л.Н.Гумилев, Великие и падение древнего Тибета. СНВ, вып. VIII, М. 1969.

laste ellasteks gruppi mitte-lüna hõlme üldnime
 qiang, kes rändasid u. v s. e.m.e. oma suu-
 sest elupaigast Kuunoni (Qinghai) järve
 ääres idelane ning jätsid Tibelesse.¹

"Tufani rahvas sai oma alguse lõdnepoolse-
 test qiang'idest, keda loeti oma poolteistse
 suguvõtte kollase, Huanghe ja Minjiang'i jär-
 ve ääres. Juba ammu enne kristust rändasid need
 Fang-qiang'i ja Tangmao peud, asudes mee-
 dele Xi-zu-shui'st lõdne pool, Tagonist²
 idelas, nad ei omanud kunu seitsmenda
 aastajaw hiinaga ühendust."³

Need Tibelesse siirännanud hõlmud olid
 põlvkõlt rändkajenestelajad, kes elasid vogn-
 kondkonnas kome steadiinias. Ilmselt ei see
 Tibeti asustamisst saadud kunu ühendust

¹ В. А. Борогочевский, Очерк истории... л. 21.

² Tu-gu-hun, xianbi hõlmude poolt IV s. n.e. j.
 loodud mu. Ш. Э. У. Кученов, Очерк истории
 Маньчжурской империи, л. 1968, л. 11.

³ Очерк истории Маньчжурской империи, т. 1, л. 124.

anti, vaid tegemist on mitmeid sündideid väl-
 danud protsessidega, mille käigus varem sisse-
 rännanud lapsed järkjärgult ole paarselt eu-
 rasiide, neile lisandus aga ühe uusi, sealhulgas
 etniliselt erinevaid, mis osaliselt assimileeruvad,
 osaliselt säilitasid oma eripära ning püüdi and-
 ma uumi järgnevaile sisserändajatele. Näib,
 et võib oletada tulnukate ja varem sisse-
 rännanute erinevat mitte ainult etnilises ja
 antropoloogilises mõttes, vaid ka ühiskondliku
 konna arengus: paarselt muutunud hõimud
 tegelised põlluharimisege, olid jõudnud ise-
 järgse sugukonnani, kust tulnukad olid no-
 maadid - karjakaarvatajad, kes elasid veel,
 tõi vill, juba langusele vastumineva metri-
 ahaede tingimustes. Paraku ei ole Tiibeti
 territooriumil seni tehtud arheoloogilisi välje-
 kaevamisi, milliste materjaleid lubaksid teha
 täpsemad oletusi maa varajase asustuse kohta.
 Seni olemasolev materjal (hüme ja Tiibeti
 kirjeldused mälestised, samuti antropoloogilise
 andmed) lubavad Tiibeti asustuse kujun-
 nemist kujutada just elpoolkiingeldatuna.
 On huvitas märkida, kõik kirjeldused all-

Kad¹ rõhutavad tiibeti antropoloogilise võime-
maist päritolu. Sama näib kinnitavat ka kaes-
aja Tiibeti, kuhu viinud antropoloogiline tiibeti
esinemine², misjuures on mõnede segunenistele
vaatamata täheldatud otsene seos sotsiaalse muu-
lutuse ja antropoloogilise tiibeti vahel. „Arhe-
oloogilised moodustised ümberpeetud elanikkonna
algul, mis hiljem asutati piiratud poolt,“
oleb sel puhul d. Richardson³

See puutub aga noomadele sotsiaalsetele
konditsioonidele, mis on neile jändunud side and-
meid, mis võivad neil metiaalselt või
võimalt selle ümber tegevatel elementide olemas-
olust. Loomulikult ei saa siin küsimust üheselt
otustada, tegemist on ju erinevate sotsiaal-
konditsioonide erinevate sefendel, võib aga oletada
võimaluse oletada, et paljusid muutusi -

¹ Ученые Мудена и Хуанхопа, т. 1, л. 127, a
History of Buddhism, vol. 2, л. 181-182, Blue
Annals, vol. 1, л. 36

² T. Shenebpe, Tibet, л. 6.

³ H. Richardson, Tibet and its history, л. 5.

nud hoimud olid seoses intensiivsemate majandus-
 muudatustega, tootlike jõudude kiirene arenguga
 jõudnud oma arengus märgatavalt ette hõlga
 kohalikest nomadidest. Nii kirjeldavad veel
 nii hilised kui Sui ja Tangi dünastiade
 kroonikad Tibeti põhiosa, st. kirjavastatus-
 piirkonda, asuvat Su-pi (Nu-kuo) ehk
 "Naiste riigi" ¹, mis ilmselt rääib tõendades
 ainult seda, et veel VII saj. keskpaika ol-
 vullist suure grupi qiangi hoimude vahetu-
 van, rannas, metsaäärset. Metisaarede
 tunnused leidub ka Yar-lun'i dünastia
 algperioodi ajaloom. Sellest rääkides kro-
 nikad, mis toovad ära varasemate valitsejate
 (ilmselt hoimujuttude) nimeid ², kowutatakse
 oma abikaasadege on seal kirjast sellised
 valitsejad, nn. "7 taevast khi'd":

¹ A. Chattopadhyaya, Atisa and Tibet,
 Calcutta 1967, lk. 159.

² S. C. Das, Contributions on the religion
 and history of Tibet, JASB 1881, lk. 213-
 217 ja 231-235.

1. gÑah, khi, btsan, po	-	Nam, <u>mu(g)</u> , mu(g)
2. <u>Mu(g)</u> , khi, btsan, po	-	Sa, <u>din</u> , din
3. <u>Din</u> , khi, btsan, po	-	<u>So</u> , than, than
4. <u>So</u> , khi, btsan, po	-	Dag, <u>mer</u> , mer
5. <u>Mer</u> , khi, btsan, po	-	<u>gDags</u> , lha, mo, dkar, mo
6. <u>gDags</u> , khi, btsan, po	-	<u>Sribs</u> , lha, mo
7. <u>Sribs</u> , khi, btsan, po	-	Sa, btsan, lün, rje.

Nagu näeme, saab valitseja oma nime (see on ilmu) või saada ise uueks valitsejaks (seda võib oletada) naisliini pidi.¹ Selle oletuse kasuks kõneleb ka fakt, et need varajased valitsejad olid traditsiooniliselt jumalate, mitte inimeste pojad, st. inimeste isetähtsus on nende puhul kõrgem.² Sellele seaduspärasus viitab ainult esimese seltsme kuningaga võrreldes. Selle liini vätkemist märgivad Tšibeti allkassis arvanud legendid, mis räägivad järgemõeldava vahemõeldava valitseja kohta.

¹ Muuhulgas märgivad Hiina alluud unetatud "Naisete riigi" kohta: "... poeg saab nime ema järgi." A. Chattopadhyaya, *Atisa ...*, lk. 159.

² D. Snellgrove and H. Richardson, *A cultural history of Tibet*, L. 1968, lk. 25.

Tredtioonibelt gupetane varasemaid Tiibeti
valtsesid järgmiselt ¹:

- a) seitse "taevast khi'd";
- b) kaks "ülemist stein'i";
- c) kuus "keskmist legs'i";
- d) kolme "maist lde'd";
- e) kolm "alumist btan'i".

Andmeid on nende kohta varemisi näht. Seda silmetorkeer on ege vahelpanu, mida tiibeti ajaloolased on pööranud valtseside gruppi "stein", samal ajal kui nile järgunud valtsesidest andmed peaaegu puuduvad. Olemasolev informatsioon võib nende 26 valtsese kohta hõlmata peamiselt just gruppe "khi" ja "stein". Esimene kohta on tade, et kuningannaade ase ei piirdunud kuningale ega ka vna andmisega, vaid et valtsese surma järel "kandid ved btan. ja taevase tagasi" ² mistõttu maisiid jäänud "khi"-grupi kuningast ei jäänud.

¹ L. Petech, A study ... , lk. 21. Täielikum

Wm. H. It. Blue annals, vol. 1, lk. 36.

² S.C. Das, Contributions ... , lk. 215.

Teada on ka see, et uus šriis. uhu kultuurisemi
 "ob lumud kultus wruge idol. bon." ¹ See ongi
 põhjuselt uhu teadole. Siis tuleb aga uhu
 valitseja Gri. gum. btsan. po ² ja uhu teinige
 mingid olulised muutused uhuuonnas, millele
 viitab juha teha uhuuhte legendide hulu ³
 Esimene, mis tohib silma, on see, et teha
 wmes ei uagastu mingil määral teha ema
 wmi. ⁴ Sellele aspektile pöördume aga ka
 legendides end, suurt tallepanu, uhuuude
 wmet, et tegemist olud uhuuuga ⁵, mis omakorda
 määratud selle õnnetu wme uandja õnnetu see-
 jusle. ⁶ Sellele suhtumise näitab udu-
 pealt seda ka suurt tallepanu õnnetu

¹ A history of Buddhism ... , vol. 2, p. 182.

² ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་, Pletavast on wmi aegade jooksul
 omandanud nn. "schwaetwologje", millega seose alg-
 sest Dri. gum. ist on saanud Gri. gum. vt. D. Snellgrove
 and H. Richardson, A cultural history ... , p. 25.

³ T. J. Narbu and C. M. Turnbull, Tibet, Lond. 1969, p. 140.

⁴ B. A. Borocobskii, Очерк истории ... , p. 28.

⁵ See btsan. lvi. 24

Dri. gum. - "müstist teipiti". B. B. Lemud, Ю. П. Погожников,

⁶ Б. Д. Денджерон, Краткий историко-русский словарь, М. 1963, p. 261.
D. Snellgrove and H. Richardson, op. cit., p. 25.

tol perioodil isikunimedele, see aga nõhutab oma-
 varda naisliku olukust, kuna uus egi. gum'ini
 pandi ju nmed just naisliku järg. Teisest nähtavast
 legendid ühisuonnas toimunud muudatuste valikust:
 valitseja, kes ei kanna naisliku pidi saadud nme, on
 „usituse“ ohver, teda tabab õnnetu, st. järgvaldne surm.
 Samuti on egi. gum esimene btan. po, kellest järel
 pärast surma järele maistid jäänud, temast alates
 maeti kõik valitsejad h. Phyo'i, gyas' valmistatud
 yar. lüü'i oos.¹ Selle muudatuse põhjuseks oleks
 olnud egi. gum'i „mõlemati“ tegu, millest rõhitud
 te katus kuningaid taevase ühendamise viisi dMu.²
 Ka see teade kajastab rõhutatult ühisuonnas
 toimunud muudatusi: seoses sellega, et edaspidi
 valitsejad ei lahunud taevasesse sfääridesse,
 vaid maeti lihtsalt maha, kaotasid kuningad,

¹ D. Snellgrove and H. Richardson, A Cultural His-
tory ..., lk. 2.5. Kuninglikku valmistatud on
 mainitud G. Tucci, st. G. Tucci, The tombs of
the Tibetan kings, Roma 1950.

² 521 Bönistliku moone nmetab just seda tegu
 valitseja surma põhjuseks, st. B. A. Ботословский,
 Некоторые вопросы истории Тибета в освещении
 донского ше-рана. КСИНА АН СССР, Вып. LVIII, л. 1961, к. 7

kes olid need sentaiajast taevaste kandnud, teise oma olulistest funktsioonidest, mis näitab veelgi suure osa vahenemist ühiskonnas. Teiseks peegeldab see teade kolmanda muutustega kaasnenud võitlust ideoloogilises ühiskonnas: dmu nende kultuuri võitlust sümboolselt vana böni usundi mõjuvõime lõppu. Ilmselt ei vastanud vana, materialistliku kirjanduse kujunenud usk muutunud ühiskondliku võime juures enam võitluse vajadustele, mistõttu vana usundamisele uus ideoloogia. Seda kinnitab ka elpooltõendatud Bu.ston'i teade, et viimane ühine lõpeb ka "Dol. boni" periood. Sünkroonil selgitamiseks paari sõna böni usundist üldse.

Böni arengus eristatakse kolme perioodi¹:

- a) "Dol. bon" ehk algne böni;
- b) "Khyar. bon" ehk segunenud böni;
- c) "Byur. bon" ehk reformitud böni.

Algne böni loojaks peavad bon. po'd meist võimega g'sen. zab. mi. bo², kelle sünnipaigaks peetakse mitte Tiibet, vaid stag. gzigs, mida mõned uurijad peavad samastama Pärsiaga.³ g'sen. zab ise oletatatakse Tiibetis kull või

¹ S. C. Das, Contributions ... , lk. 195-201.

² གཤེན་ཙམ་མི་བོ་

³ D. Snellgrove and H. Richardson, A Cultural History ... , lk. 99.

nud, kuid mitte misjonärsine, vaid oma äraaratud hobuseid otsimas. Tema õpetus jõudnud Tšibetisse hiljem žan žun'i keele vahendusel. Uue ise tegelas peamiselt maise, mitte haavataguse eluga. Puudusid mõisted "põrgu" ja "pae-dii", inimene lihtsalt suu ära ja udi. Peamiseks eesmärgiks oli inimeste ebaõnnestumiste ja haiguste vastu võitlemine. Seda tehti sel teel, et usugevalt püüti maagia ja astroloogia vahenditega windaus määrata, milline demon või wam on need apardused põhjustanud, siis tuli see demon vastava seadeldisega wnw püüda, talle wnytuks ahvitus tuma ja sejonel wabas lasta.² Varase perioodi tšibetlased pidasid inimesi ümbritsetuks wnyjedest deemonitest, kes on süüdi inimeste hädaes ja õnnestusts.³ Samal ajal oli rida jumelaid, kes teid teiwit ja õnu, nende põhwtüüpides olid gSas ja dBal, esimene leibi teim raewuas. Nende kõwel oli rida nn. "wangelasjumelaid", kes algselt nähtawasti hõimude waltjumelad olund, igal hõimul oma. Pühaks peeti ka teatud magesid, neid oli samuti igal hõimul oma. Walitses siie siide rida jumelate, kes kuulusid eelpoolwetatud "wangelasjumelate" (btsan.pa) kategooriasse ja waltsefete wchel, welle drit-

¹ 25: 251

² D. Snellgrove and H. Richardson, A cultural history ..., lk. 55

³ Ibidem, lk. 58.

Ims ol samuti btšan, po - "võimukas". Valtseja samastus
 suge oma hõimu puha mäe "kangelasjumelega".
 Võimude vähemised muutus btšan, po mingi mäe
 "kangelasjumelet" erituseks "jumelepojan" - the. sas'is,
 kes tõusis konkreetset "kangelasjumelet" üldemale, viimas-
 tes hauseti nägema ainult the. sas' manifestatsioone.
 Selge ühendus bõn uohavamude kultuse ja saksaalse
 kuningriigi teooria.¹ Kuigi polnud mingeid piiskopkondi,
 oli omegi terve rida erinevate funktsioonidega preestreid,
 peamiselt nende seas bõn - "manajed" ja gšen - "oh-
 veridajed". Kultust teotuna võeti the. chos - "pühed
 korned" ehk gnam. sa'i. luga - "talve ja maa loomus".²
 Teisel arenguperioodil sai bõn mõjustusi kašmiirist,
 peamiselt saiva ja šanti ideid, uusi rituaale tõid ka
 žan. žun'i preestrid,³ keda spetsiaalselt selles Tiibetisse
 kutsuti. Selge siis näeme, et ühiskonnas asetleidnud muu-
 tuste võidu pöördus valitsev grupp abisaamiseks, sealjuu-
 us just ideoloogilise abi saamiseks naaberriikide poole.
 Nähtavasti mitte asjata, sest legendid, mis ümbritsevad

¹ D. Snellgrove and H. Richardson, A cultural history..., lk. 59.

² Ibidem.

³ S.C. Das, Contributions..., lk. 198.

aga suures enamuses taandatakse naiste osa sotsiaalses ühiskonnas, st. patriarhaalsel lõpliku loomusele. Bar. gyl. teis'i perioodi iseloomustab selge nite ühiskondliku sotsiaalse ümberkorraldamine, nite majandusliku areng, uue ideoloogia levik, mille oluline osa kašmiiri sotsiaalsel Tibetisse jõudnud hinduistlikel ideedel.

Niiis tõusid tibeti ühiskonnas viimastel sajanditel enne meie aega sotsiaalsed muutused, tõusid ülemine maaharimise, sellega seoses ka hõrgõrgõse sotsiaalsel. Ülemineku intensiivsemale maaharimisele tingisid ühiskonna endel arengujärged. "Tunnen kiltmaa ulina ei võimalda kasvada ilma pihaks ja külmas talves vajab söödavandeta; heinategu ja teraviljade kasvatamine on sellega siin vajabuks tingimuseks... Ku teravilja saadi loomade jaoks, kujunes see saaki ka inimeste toiduks"¹ Olulist osa etendas siin nähtavasti ka see asjaolu, et Tibeti sotsiaalsel eraldatus tõttu muudest kauge piirkondadest ei olnud kasvavatel võimalik saada vajabike põllundusvõimeks kaubavahetuse teel põlluharivate hõimude kaudu, nagu seda ilmselt saam on praegusel ajal, kelle tule hõimude vahelise.

¹ F. Engels, Perikonna, eromanduse ja riigi tekkimine. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed. 2. kd, T. 1960, lk. 254.

Seege näeme siin muutunud geograafiliste tingimuste vahelugust mõju majandusele: ühelt poolt naturid (mõneks ajaks) traditsioonid ja vabariigid, teisest küljest sundis see aga ole võrre intensiivsele maakasvatamisile - põlluharimisele. Muutunud majanduse vajadustid ka abikonna peabolevuse, tingides suguandolevate suhete lagunemise ning lüües aja jooksul eeldused hõimulitunde ümberehitamiseks mureks monodestruktuur. „Rahvastiku vahel tihedus sunnib tihedemale ühtimisele nii selsmiselt kui ka vabariikide suhtes. Suguandolevate ühtimuste üht muutub igal pool vajaduseks; vastis ka nende kokkuvõttevõrre, seege ühtimuste hõimulitunde kokkuvõttevõrre kogu rahva ühtselt maale.“¹ Seejuures ole Tiibeti loodusest tingitud iseloomusest, et ühtimuste seppovate ereldatus teistest soodustas, ühelt poolt, hõimude piirkonna sisset lühemist, teavitsa aga samal ajal ühtimuste lühemist tehet. „Kõled, jõed ja mered ole ühtimustelt suuremad teavitsud ühtimuste ja ühtimuste teavitsud teavitsud ühtimuste geograafiliste piirkondade.“² Tiibeti es piirkondade üht-

¹ F. Engels, Perikonna, maomanduse ja ühtimuste teavitsud lk. 256.

² V. I. Lenin, Riigist, Teorid, 2.9. ud. Vln. 1954, lk. 184.

juneski 12. kolmenda! Nende ühendamisest saidid
 kõige arutusemalt samme ette Yar. kuni'ni see ku
 kõige arenema piirkonna valitsejad. „Soodsamate
 ulmaatiliste ja geograafiliste tingimuste ning maahari-
 mise junduse arengu tulemusena toimus ühingu-
 kondliku rona lagunemise ja klasside kujunemise
 protsess selle piirkonnas junduselt varemini kui teiste
 rsoonides“² V-V saj. valitsejad h. Bron. gñari-
 lde. u³ ja stag. ri. sñan. gzi⁴ vutid pu kogu
 valitussaja sedes, seel pu. Tulemusid ei jda-
 nud mitte tulemata. Vattes abis ka kasaldat int-
 riigid, suuts stag. ri oma poole meelitate üh
 oma kõige tugivana konkurendi varelled dBa ja
 Myari, mistõttu jändude vahelid veldes otuste-
 velt tema kasuks.⁵ See võimalikus üh-Tiibetisse
 ühenduse loomine. stag. ri poeg, kuulsaime Ti-
 beti kuningas Ston. bñan. sgar. po⁶ ha

1 འཇུག་ལྷན་པོ། H. Gy. Roerich, The introduction of Buddhism
 into Tibet. Stepping Stones, 1951, No 4, lk. 105.

2 В. А. Бончаровский, Очерк немопу... lk. 32.

3 རྩམ་པའི་ལོ་རྒྱུས་ལྷན་པོ།

4 ལྷན་པོ་ལྷན་པོ་ལྷན་པོ།

5 ལྷན་པོ་ལྷན་པོ་ལྷན་པོ།

6 D. Snellgrove and H. Richardson, A Cultural History... lk. 25.

6 ལྷན་པོ་ལྷན་པོ་ལྷན་པོ།

gNam.ni.non.bhan¹ alistas naaberhoimu Dags.po²,
 mis rändas gTsañ.po põhjalel, samuti rkon.po³
 ja Nas.po⁴ piirkonnad samal keldel ja kogu gTsañi
 repon. Sel maal kujunes 607. aastal Tiibeti
 riik.⁵ Edasi muinas gNam.ni loogi lõunasse, kus
 alistas gTsañ.po lõunalele hõimud kus lühe
 piirkond välj. Seejärel asus gNam.ni oma 100,000-
 meheline väe esotsas, sobivaltustele. Esimesed ohverd
 olid gÑah.žur⁶ hõimud lühe idapiiril ja
 põhjapoolse, skypude elased Dru.gu⁷ elin territoorium.
 VII saj. esimestel aastakümnetel kujunesid Tiibeti
 piirid III umbkaudu järgmisteks: põhja piiri
 Thais.le haje⁸ või sellest punkt põhjapoolt, h.Bri.
 chu⁹ ja Yangzijiang'i ülemjooksu piiri, lõuna

1 གནམ་ལྷོ་མཚན་འཚེན།

2 ཏཱ་ལྷོ་མཚན།

3 རྩོམ་ལྷོ་མཚན།

4 རྩོམ་ལྷོ་མཚན།

5 В.А. Ботословский, Очерк истории..., lk. 34.

6 གཙུག་ལྷོ་མཚན།

7 ཏཱ་ལྷོ་མཚན།

8 རྩོམ་ལྷོ་མཚན།

9 རྩོམ་ལྷོ་མཚན།

Nepaalis pini mööda, läänes aga ulatus gNam.
 ni joim uuu Kailasi mdew, s.t. gTsan. po
 lätetew, kust edasi alga juha tseseise žai.
 žuini sikk¹

Selline ob sikk see pändus, mille sa iselt
 non žron. btan. sgam. po, astude 629a.
 Tibets knowle.

¹ В.А. Ботословский, Очерк истории ..., л. 35.

ii peatükk

Tiibeti välisriided tsentraalselt ühis peesoodel

VII sajandi alguses Tiibeti, kelta, tund kaude
võiks tingimult võetada piiratud monarhia. ¹ Teoreet-
liselt kuulus kogu riim btsan. po tiibet riikidele
valitsejale, kelle autoriteet tugines jõul ² ja oli iden-
loogiliselt tingitud mitme religioosne uskumusega. ³
Gar. lüüsi valitsejate poolt ühendatud hõimude
endistest jultidest võetas btsan. po riigisõnnud btsan.
po, kelle kds oli faktiliselt kogu riikide riik. ⁴
Endise hõimuaristokraatia kujunemisel joodeseks arko-
kraatia, saavutasid btsan. po mõninged vasallid, nagu
sba, Myan, m Gar. erakorraliselt riigie seisund riigis
ning etendad valitsemisvõime mõnevat osa.
Nüüd peetakse, et võetati ülemõnnud, samuti
old ved btsan. po' dege sügulsidemeis, mis andi,
võeti õiguse riikide tiibet žai - „süüline riikide“.

¹ A. H. Tynnes, *Beurue u nagerue ...*, lk. 158.

² D. Snellgrove and H. Richardson, *A cultural history ...* lk. 28.

³ Btsan. po riikide tiibet žai. riik - „jurnal poeg“ ja
the btsan. po - „jurnal btsan. po“ Sakraalselt riigis idest
vaeta espool.

⁴ *Uemogne Muderu ...*, n. A., lk. 125-126.

Aristokraatia mõjuvus põhines ühelt poolt nende traditsioonilisel hõimufunktsiooni autoriteedil, teiselt poolt teavitusest nende velduse antud maaomandil.¹ Oluline oli ka see, et praegiselt alles neile ka kogu riigi sõjaline jõud. See oli tingitud sellest, et administratiivne ja sõjaline organisatsioon polnud eraldatud, nende vetturuse tõttu aga oli riigi piirkonna kõige suurema hõimu endine juht, nimidne selle ole eralditseja, samal ajal ka antud riigis kõigi valitsusvõimude meede komandör.²

Etan. po seisund oli kõige selle tõttu mõneti komplekseeritud: ühest küljest oli ta pärsilise, jumaliku demüüsi vabtsija, riigi suurim maaveldaja³, tema kassasse laekusid maksud, andemid alustatud rahvatelt, konfiskeeritud varad, samal ajal aga tegi aristokraatia võim selleks, et Etan. po'le jään arvult esindusfunktsioon, s.t. veldstade organisatsioon. Selle tõttu kujutas Yar. luiri dünastia ajalugu endast pidevat võitlust vabtsijate ja

¹ Khol. gul (№ 21.2421). Maanarutussuhetist vt. B. A.

Бороцобекуні, Очерк черогуи ..., lk. 74-92.

² Ibidem, lk. 128-129.

³ Ibidem, lk. 141.

hõimujuhide vahel...¹ Bhaṣya po'd u näinud riigi eneses võtva reasist fondi, mis oleks olukorra lahendamise nende kasuks ja nii hakanud nad endale toetust otsima väljastpoolt.

III sajandi alguses oli Tšibet umbitselne riik, mida ühendas ühine ideoloogia - budism. See õpetus oli tänu Ašoka tegevusele² levinud juba III sajandil i.m.a. Kasiin, Gilgit, Baltistan, Sealt fondi budism mööda Tšule-maanu kaubateed. Kesksele riigile hakkas olema I sajandist i.m.a. seal suurt mõju omendama.³ Hiinast levis budism Koreasse ja Jaapanisse. Otseselt said budistlikke mõjutusi Kagu-Aasia riigid, kellel need piirkonnad, mis hõlmasid suure osa Aasiast, sidus omavahel kultuurilise võitluse, mis samal ajal olid tähendama suurt rahvusliku kultuuride vahetumist ja hõivamist. Tšibeti lõunepoolne naaber Nepaal oli tegelik budismi mõju all oleval I sajandist, kui tekkisid kloostrid Pōtaw ja Katmandu.⁴ Kuna Nepaal

¹ Муденская летопись „Черное зеркало царских государственных“. Перебор и приписки Б.И. Кузнецова. 1. 1961, № 19.

² Vt. J. Filipsky, J. Vacek, Ašoka, Praha 1970.

³ D. Snellgrove and H. Richardson, A Cultural History..., li. 26.

⁴ Ibidem.

kuningriik oli oma olemasolu est tõnu valgu eshoit
 transiitkaubanduse põhja ja lõuna vahel¹, muutus
 ta nagu pooljaamaks teel Indest Tšibetisse. Tšibeti
 läänes asus Indoga tihedalt sidemes asuv Zai. žun'i
 riik, selgi lõuna pool teatud budistliku raa kas-
 mise, mis oli juba v-viii saj. n.e. hõlma palve-
 rändurite meelispaigeks. VIII saj. alguses olid tšibetlased
 tihedas kontaktis Venla-maale kosmopolitiliste õnn-
 muudega. Need õnniigid ise olid mõjustatud tehest
 reast kultuuridest: budistlik India, Pärsia Imperium,
 Bactria ja Sogdiana hellenistlikest setsopeetist, kauber-
 dus ja kõigi nende mõndajad võim ja tšibetlaste poolt
 vallutatud territooriumil või leida kõig maailma suuri-
 mad usupoim, Seal leidesid mitu mitu kooli zoro-
 astriim, manihheism, budism, muhameedlus, nestoriaanlus²
 Kaugemal läänes puututi võim ve arablastega, kellelt
 saadi ilmselt esimesed aindused Bütsantsi ja Rooma
 olemasolust. Tšibeti kelle ilmselt sõna Khom³ tšibetlase
 võimast imperiumi. Hilisem eposekangelane sai nimes
 Khom'i Ge. sar, st. Caesar Roomast elin Rooma keiser.⁴

¹ Vt. Nepaali ajalust D.R. Regmi, Ancient Nepal, Calcutta 1960, L. Petch, Medieval History of Nepal, Rome 1958.

² D. Snellgrove and R. Richardson, A cultural history... lk 49.

³ R. A. Stein, Tibetan civilization, Stanford 1972, lk. 57.

⁴ Tšibeti hüpoteesi vt. K. H. Pepun, Uzdpaatšike mpyga, D. 1967, lk. 208.

Need kontaktid kandisid aga ka teie sponsorid me-
 loomni. Teadlikult kultuuripoliitikat võime me
 näha alates Sion. btsch. sger. po tegusajast, kus
 asus esimesena võõraste elementide sissetoomisele Tiibeti
 riikvõimude. Põhjus selleks oli vtn: rõõpselt andis
 nende Tiibeti riigi välisviimisei pidevalt kindel kultuuri-
 vaesus, ei olnud võitlus moodas rafineeritud Hiina
 diplomaatiaga konkureerimise olukorras, kus püüdis isegi
 Tiibeti kirguseel, teiseks ei suutnud tegeleda isamaa-
 joontega bön rahuldada vastloodud imperiaals
 vafedus riigivõime. "Kõik juba võimona sulle
 heseivaks jaoks saanud riik loob jätmeid uue
 ideoloogia." ¹ Kõikmoodas põhjusiks aga oli see, et
 ainult võimona. Hi elementide juurdetoomine oleks
 võinud lohetada sissetoomise viituse automaatselt
 ei gruppeeritud veel btsch. po kasus.

Kõige vattesoodavemaks ideoloogias oli, nagu
 me nägime, budism, mille impact oli seda btsch, et
 seda tunnustanud mead lu teigid võim selleks, et
 who must je must usuvendi võita. aastail 639-641
 õnnestub Sion. btsch. sger. po'l uale osava diplo-
 maatiline mandorvige kuu Tiibetisse suuri grupp

¹ F. Engels, Ludwig Feuerbach ja klassikalise saane
 filosoofide lõpp. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed,
 2. kd., T. 1960, lk. 326.

budiste, missugune faat muutis vahemelt arvamus
 jandude vahelise bhan. po kasus. Sellest elate
 amanda, Tiibeti sisepolitilise vahelise religioosse
 vahjunde. "keskajal uhendas kõik muud ideoloogilise
 vormid - filosoofia, poliitika, jurispudenti - teoloogilise
 aga ja tegi need selle elatades, lga uhkondliku
 ja poliitilise liikumise ol seege sunnitud oman-
 dama teoloogilise vormi ..." ¹ Sellest, et paue-
 mint maista kultuurilimpordi funktsioone Tiibeti
 tsentraliseeritud riigi ajaloo, piiride vaheldel
 koge antud perioodi riik- ja sotsiaalpoliitilise situ-
 atiooni auget koge, selle sidemeis.

Tiibeti sisepolitilises elus olid seege vahelised
 jaagnised situatsioonid: (a) bhan. po vdis olla
 budist või bönist, esimese juhtumil talistore auuga
 1, teise - auuga 0;

(b) aristokraatia koge kogu-
 karnet gruperingut esindat ulendamine vdis samuti
 olla budist (1) või bönist (0);

(c) nendevahelise suhte
 vdis, bhan. po ulendaminekude elude vdis mitte,
 talistore vastavalt 1 või 0.

¹ F. Engels, Ludwig Feuerbach ..., lk. 328.

Sel mood saame me iga valitseja kohta temaga seotud siinpoliitilist situatsiooni iseloomustava arvukombinatsiooni, mille esimees võib näitab btsar, po, tene - ülemann - wun (laemelt - suume osa arvukombinatsiooni) sulturist reegla, kolmas - valitseja ja arvukombinatsiooni vcheroida. Punktiteoreetiliselt annab see meile 2^3 kombinatsiooni:

S_1	-	1	1	1;
S_2	-	1	1	0;
S_3	-	1	0	1;
S_4	-	1	0	0;
S_5	-	0	1	1;
S_6	-	0	1	0;
S_7	-	0	0	1;
S_8	-	0	0	0.

Järgmisel ülesandes oleks neid loogilisel teel tuletatud situatsioonivaheldes veeritisevõrre, kontrollida nende esimest tegevust. Selgub, et kombinatsioonid S_2 , S_5 ja S_6 kujutavad endast julge klassi, st. neile ei leida vastet tegevuse Tšibeti ajeloo. Ülepeetud viidatud situatsioonid erinevad tegevuses ainult arvude, mis lubab leida teatud siinpoliitilise, st. segedatse olukorraga ja teha järeldusi arengutendentsidest. Tegeva ajeloo

näeb siis välja sellisena:

stori. btsan	- \$4;
Mari. non	- \$7;
h Dus. non	- \$7;
h Dus. non	- \$8;
He. ag. btsan	- \$4;
Kht. non.	- \$3;
Kht. non.	- \$4;
Mu. ne	- \$4;
Kht. lde	- \$4;
Rel. po. car	- \$1;
Dar. ma	- \$8;

Esinemissagedused on need:

\$4	- 5 x;
\$7	- 2 x;
\$8	- 2 x;
\$1	- 1 x;
\$3	- 1 x.

Kõigepealt tõuab silma, et btsan. po ja avita-
naatke vahel domineerib btsan. po iseseisvus:
7 juhtu 11-st. Samal ajal iseloomustab see-
põhikoltsituatsioon kõige dünaamilisus: vaadeldes
val peenalt toimuvad olukorras muutused 7-l uord
kusjuures 5 neist olid seotud uue btsan. po
hooaegamõjuga, 2 aga kujutasid endast btsan. po

toimepandedud riigipöuet. Samal ajal jäs valtsipa
 vahetumisel saamevimevad olukord püstita ainult
 3-1 konal. Selline muutkues ssepolitilisis
 olukonas kaneleb ilmselt suurest plüüst, mis age,
 nage espool selgus, lahene enamvel püstitel valts-
 ipa kasus.

Erineva pildi saame me ku veadelde
 ssepolitilist aruvt afelst aspektist, ehmed
 valtsiped old ju koonel ehmed age:

$$\begin{aligned} S_4 & - 97a; \\ S_7 & - 49a; \\ S_3 & - 30a; \\ S_1 & - 19a; \\ S_8 & - 12a. \end{aligned}$$

Erinevus on ilmsel: ku esimevimevadelt old
 situatsioon- veldavelt bhan. po kasus (sihu $\frac{S_4 + S_8}{S_1 + S_3 + S_7} =$
 7:4), mis afelst restult old olukord enam-
 vahim vordne (sihu 1:1). See age tähendab, et
 bhan. po inesevimevime pöörded old ssepolitilist lahmed,
 mis omakorda kaneleb astomeetle tugevust.
 Samal ajal kaneleb analüüs ka sellest, et
 ku veldavimevime old veld veld konal budist,
 mis valtsipede seas old budiste 6, mis kaneleb
 bhan. po'de otsustavet pöördumist budismi kui veld-

mabur ideoloogilise ulve poola võitluses austamadr-
 age. Siit ka tike side sise-pe vabspoliitika vahel.
 Üldiselt olid võimalikud kaasaegselt vabspoliitilist suund-
 lusi: orienteeruda kinnise või lühikese. Olukorras
 kus olid raskendatud konfliktid, talvitame auge 0,
 kus auge rühked olid sõbralikud või vähemalt neu-
 traalsed - auge 1. Saadud kombinatsioonides
 näitab esimene rühk näitab kinnise, teine lühikese.
 Üldiselt on siis võimalikud 2^2 situatsiooni:

$$V_1 - 1 \quad 1;$$

$$V_2 - 1 \quad 0;$$

$$V_3 - 0 \quad 1;$$

$$V_4 - 0 \quad 0.$$

Tegevuse, nägi auge esil sõlme järgiselt:

$$\text{Ston. btsan} - V_1;$$

$$\text{Man. ston.} - V_3;$$

$$\text{h Dus. ston} - V_3;$$

$$\text{h Dus. ston} - V_2;$$

$$\text{Me. ag. btsan} - V_1;$$

$$\text{Kht. ston} - V_3;$$

$$\text{Mu. ne} - V_1;$$

$$\text{Kht. de} - V_1;$$

$$\text{Rel. pe. cor} - V_1;$$

$$\text{Dor. na} - V_1.$$

Seega siis osutus hiljaks klassiks kombinatsioon V_4 ,

s.t. et v leidunud ühtw Tiibeti vabtseset, kes oleks
nii Hiina-ku India-poolseid mõjustus otsustaselt
tojunud. Ülepaanud situatsioonide esinemissage-
dused on jällegi erinevad:

$$v_1 - 6x;$$

$$v_3 - 4x;$$

$$v_2 - 1x.$$

Iseloomulike pronome tuleks siin valgetuna see, et
suhet Indiale sobivuse ja vaenuliku võimalike si-
tuatsioonide vahel on siin 10:1, Hiina suhtes
on see suhe 7:4. Seege on Hiina India dom-
nevuse bhar.põide vab.põitliss mentatsioon.
Apties aspektis on standard selline:

$$v_1 - 110a.;$$

$$v_3 - 91a.;$$

$$v_2 - 6a.$$

Suhet India kasus on siin veelgi ilmsam -
40:1 (!).

Ku niid püüda leida üldist seost siin ja
vab.põitlisse vahel, seame me iga vabtsese kohta
heloomuliku sähv, mille esineme koht nõitab tema
suhetust religioon, sähv-aristokraatia suhtumist
religioon, volmas - vabtsese ja aristokraatia vahetunde,
nõit - bhar.põ suhtumist Hiinasse, viis - bhar.põ
suhetust Indiasse. Kõrre seame me 2^5 konbi-

nahloov, kuna aga tuljude klasside au-
 sika suur, sika esitame ainult kirjastatud
 vastandid:

Sioi. btsar	- 10011;
Mar. noi	- 00101;
h. Dus. noi	- 00101;
h. Dus. noi	- 00010;
Me. ag. thom	- 10011;
khv. noi	- 10101;
khv. noi	- 10001;
Mu. re	- 10011;
khv. de	- 10011;
Kal. pa. ce	- 11111;
Der. me	- 00011.

Damineerivas on seega kombinatsioon $1 \times \times \times 1$,
 s.t. Inda-sobivatu budistliku vabtsafa - 7 korda.
 Veel vahel on saavut $1 \times \times 11$, s.t. nii Hille
 ku Inda-sobivatu budistliku vabtsafa - 5 korda,
 ku pidades silmas, et ainult ühel juhul tadas
 teideseotva võimul jutt vabtsafa budistmuseet
 tegevat, võnevat toudud fantsid selbst, et ero-
 nuel jultudel pörus iga btsar. po samu aust-
 maetia vastuseisule ja see, et vabtsafa tegevat
 hukagi tulemusi andis, kõneleb ainult tema pü-
 tuste suuruset.

Selles, et parem analüüsida poliitilise olukorra
aungut ajas, sestame ne jaodeldava perioodi T-
beti ajaloosistemsid kujul järgnevas tabelis.

Tunnus btsan. po	Šin. bhar	Moi. moi	hDw. moi	hDw. moi	Me. ag. thoms	Khi. moi	Khi. moi	Mu. ne	Khi. lde	Kol. pa. can	Dor. ma
Austrooniid alalisena	+	+	+	0	+	+	0	-	+	-	-
Politikas iseseis	+	-	-	+	+	-	+	+	+	-	+
Orientees Kinnok	+	-	-	+	+	-	-	0	0	0	0
Orientees Indole	+	0	0	-	+	+	+	+	+	+	0
sku. gien ariti	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-
Tibetlastet munged	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+
Traditsioon, budist	+	0	0	0	+	+	+	+	+	+	0
Vahetas ülemnõu	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
Tapeti	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	+
Relvastatud usudites	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+
Regendodim pab,	-	+	+	-	-	+	-	-	-	+	-
Ülemnõu bänist	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Ülemnõu esindas austrooniidid	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+

Tabel 1.

Üldiselt on iga valitseja valitsusaeg toodud tabelis
kui teatud periood, erandit moodustavad ainult h.Dus.
1101 ja Khri. 1101, kelle valitsusaega pooldavad nende
poolt toimepanded monarhistlikud riigipöördeid, vast-
selt 698.e. ja u. 785.e., mis toid elukoode tunduvalt
muudatusi. Näidatud tunnuse domineerimist närgib
tabelis „+“, vastupidist mõne „-“, tunnuse rikkas-
nimist ehk esinemist neutraalsel viisil „0“.

Iga tulep annab selge loobilisne btsan.po valitsem-
ist, iga rida näitab oke või teise valitsemise aegset
ajast.

Nagu näeme, doimusid ühiskonnas saadeldaval
perioodil tunduvalt vabad ning ilmselt on võimalik jagada
se periood vahet, pöördemomendiks Khri. 1101. lde. btsan.
poolt toimepanded riigipöördeid. Püüame nüüd need
perioode sõnelda.

1. Kui esimesed 5 btsan.po'd aruud esereb-
tult tsoonile alaeasne, siis 4.-st viimast 3 tegeid
seda toimepanded. See tähendab, et oma jändu
ok kaotamas böni traditsioon, mis nõudis valitsemise
üleandmist hoopisoleva kuu viimase saab 13 aastat
vanas, selge garanteeris autonoomia reguleerimise
btsan.po üle.

2. Kui esimesed 5 btsan.po'd aruud esereb-
tult loomuliku summa, siis 4.-st viimast 3 tegeid

See aga näitab ühe teise bönistliku traditsiooni, millel valitseja samasuguse idee kadumist ja vaheldumist võib mõjusama nõrgenemisest otsustada.

3. Ühelgi teise perioodi valitjast poleud siinlugu su. gsen'i, st. bönistliku ülemprestit, kes varem ol olnud mõjukamaid sukkondlasi.

4. Kogu teise perioodi vältel kujutub 1113's fond, mis varem püüdis - tõi pööratava murekogu.

5. Kui esimese perioodi vältel vaid 50% on tuntud antike bönistidena ja ülejäänud 50% on suhtes usalduselise, siis teise perioodi vältel on 80% antike bönistid ja ülejäänud 20% moodustab Dar. na händ- waga glai bönistidena, st. olukord ei võimaldanud enam usulit passiivsust vaid surd, otustama ühe kasu vältelisest partidest.

6. Pealegi kogu teise perioodi vältel toimub 1113's reaktiivne võitlus erinevate usuliste vahel, millest, mida esimesel perioodil ei esinenud.

7. Kõigi teise perioodi vältel teostati enam kui üksikult pablitset, ei saanud ühestki rist agendist, kogu nende tohikopu haaran 1113's toimub su. gsen'i.

III peatükk

India kultuuri tungimine Tiibetisse

Kultuurilained etendasid Tiibeti keskajal-
seisvat siiski perioodil vahesugust osa: udigepealt
olid need määratud tähtne tšingut, mis
valdas tiibetlast nende enamaenemad naabreist,
ja teisel ol uusia elementide sissetoomine ühes
vahendiks tasekaalustada sisepoliitilist olukorda,
täpsemini btsen. po ja vana hõimuanaloomade
vahelise.

VII saj. alguses ol Tiibet imbutatud budist-
likest tsivilisatsioonidest. Budismi leiken udigus olid
toimunud muudatused nii õpetuses eneses kui ka
nende nende rahvuslike kultuurides, mille ta
ol leinud.¹ Siinjuures tuleb meelde pöelda, et
budismi leiken ei tähendanud mitte mingi vahetu
suundi vahendust teistele moodide, vaid kujutas
endast suurelt India kultuurisfääri laenuvõet
ide- ja vabu. aegade, hõlmates nende nende
kunst, kirjandust, filosoofiat, meditsiini, haldust ja teisi
kultuurivaldkondi.

¹ vt. B. U. Kornev, Буддизм, ВУ 1970, № 12 ja ВУ 1971, № 2.

Nii võid küivõid kogu keskaeg kultuur oli oma suure
 enamuses rebjooosse välvinguga, tähendas India kul-
 tuuri lestu naabermaades algsõige budismi lestu,
 ja vastupidi, budismi lestu ei tähendanud mitte ainult
 usundi vaid ka kõigi teiste kultuurivahetuste lestu.

Kui nüüd Tšiibeti btsan po'de es seis, vajades libtade ka oma maa budistliku tsivi-
 liseerimise jaoks, on neil võimalus side teha, kahel
 tel, kas pöörduda otseselt India poole või võtta
 vastu mõjutusi mõnelt meelt, kuhu budism on Indist
 juba varem jõudnud, st. sisuliselt kas kasutada
 algallikat oma rahvusele vajandi väljatöötamiseks
 või kasutada juba mõnd väljatöötatud rahvusele
 varianti.

Esimene nende probleemidega tihedalt seotud
 btsan po. Siis btsan, sger. po valituse ajal võib tähel-
 dada piiridest mõlemis suunas, kultuurilaenu tehti
 nii Hiinast kui Indist. Ometi tõrjub silma üks aspe-
 kt, nimelt olid Hiinast imporditud uuendused peamiselt
 materiasche kultuuris faksid kuuluvad (paber, knt,
 versusid, õlleploomine, sidusrikkasus)¹, samal ajal
 kui rahvuse kultuuri aladel on peardunud just India-

¹ A.H. Francke, The antiquities ..., vol. 2, lk 84.

poolsetel mõjudel. „On kindel, et S'ron, btsan, sgam, pa
 peamiselt saavutus oli tibeti kirjakeele loomine“¹
 Sellest sündmusest kõneleb Bu.ston nii: „Mingit
 kirja ei existeerinud Tšibetis ja Anu poeg Thon-mi
 hõimust saadeti koos 16 kaaslasega (Indiast)
 kirjakunsti õppima. Õppinud pandita Dewevidya-
 stinpa (Rha'i, rig, pa, sen, ge) juures, loonistasid nad,
 vastavalt tibeti keele kolmenärvset komponendist,
 ja neljast vokaalst koosneva (tähestiku). (Nende
 tähtede vormile anti samasuguse käsimi tähtedega. Hil-
 jem anti (sellele tähestikule) täpiku kirjaga Ma.m templis
 Rhasas (Thon, mi) koostas 8 tööd kirja ja gemmetika
 kohta...“² Kirgi on oletatud kirjakeele olemasolu
 Tšibetis juba varasemal perioodil³, on kaasaegse kirja-
 keele alusena (või) just see 632. a. Thon, mi poolt
 loodud loodud tähestik⁴. Lühem tibetikeele vaste-

¹ D. Snellgrove and H. Richardson, A cultural history..., lk. 74.

² A history of Buddhism..., vol. 2, lk. 183.

³ H. H. Pevux, Октябрьское поднесение mudemencio azbuko-
 znarus. CB 1958, № 4, lk. 109.

⁴ V. V. Gorbale, Aśoka and the expansion of Buddhism
 in northern countries. 2500 years of Buddhism,
 New Delhi 1956, lk. 74.

vat tähestikku, tuli Thon, mi Sambhota¹ lahendada
 teise rida probleeme. Ta valis märgid „a“, „i“, „e“, „o“, „u“
 ja om (india tähestiku) muutestikuimne vokaal seast² ja
 jättis ülejäänud välja. Ta lisas konsonantidele hääliku
 „a“, mis jättis välja klassi „t“³. Leides, et nelja üle-
 jäänd klassi neljandad häälikud⁴ ja talt s
 on ebareeglised (Tibeti keeles), jättis ta need ära.
 Häälikuid „tse“, „tshə“, „dze“ hääldatakse Ida-Indias
 mis „ca“, „cha“, „ja“. Ta jättis need alles. Samuti
 lisas ta häälikuid „za“, „za“, „“ (ʀ), millest ta
 pidas tibeti keeles vapraks, misid need puuduvad india
 tähestikus.⁵ Seege „“ polnud tegerust mitte lihtsa
 kopeerimisega, vaid uue mõrusekreen loomisega.

¹ St. mees Thon'ist. Thon on uile Khambala kuningriigi järel.
 Sambhota on sanskriti keele tütel: „tähestiku tibetlane“, S.C. Das,
 A Tibetan-English dictionary, Calcutta 1902, lk. 592. L.A. Waddell,
 The Buddhism of Tibet or Lamaism, Cambridge 1894, lk. 21.

² Vokaalideks loeti ka „m“ ja „h“

³ St. „tə“, „tshə“, „də“, „dhe“. W. Moigemoth, Lehrbuch der Sanskrit,
 Leipzig 1973, lk. 32.

⁴ St. „ghə“, „jhe“, „dhe“, „bhe“.

⁵ Blue annals, kd. 1, lk. 39.

Seega siis, erinevates tsebraalid ja aspiratsioonid
 helbed vaashääbunud ning siis vokaalide tõhususe
 selle see dehvõltsi märgi, sai Thon. M) tšibdi
 tõhususe sel kujul nagu see eksistents tšapdabul.¹

ㄱ	ka	ㄴ	kha	ㄷ	ga	ㄹ	ña
ㄷ	ca	ㄸ	cha	ㅈ	je	ㅊ	ña
ㄷ	ta	ㄹ	tha	ㄷ	da	ㄹ	na
ㄷ	pa	ㄹ	pha	ㅂ	ba	ㅃ	ma
ㄷ	tse	ㄸ	tsha	ㅈ	dza	ㅊ	wa
ㄷ	ža	ㄹ	za	ㅎ	h	ㅈ	ye
ㄷ	na	ㄹ	le	ㅇ	sa	ㄷ	se
ㄷ	ha	ㄹ	a				

Kirjakeele loomine lõi eeldused tõhusamaks
 kultuurilaenuks, sai ju sellest alates võimalikus
 kõige enesemaid elemendid kasitlevate teiste talu-
 ne kõige erinevamat keeltest. Nide talude, poleud
 problem: erimesed raamatid olid tšibdiise fondid
 juba siis impalve saum, kuningas Lha. tho. tho. ri²
 päevil. nende toojau oli inde pendiite Buddhiseite

¹ Ю. М. Парфонович, Мидетский письменный язык, М. 1970,

lk. 20.

² ㄷ ㄹ ㄷ ㄹ ㄷ ㄹ

(bla. sems. btsho)¹, kes püüdis ka nende sisse tibetlastele selgitada, kuid kuna ühiskond polnud veel selles "me" mõistmises küps, jäid tema püüetud aspektid² ühe uute ja uute tustide sisseveo eest hoolitseta niid Šraṣ. btshen. sgam. po isikult. Ohustades sammudes selles suunas olid tema abideks 639. a. Nepaal kuningas Amisuvārman'i tütar Bhūnti ja 641. a. hiina printsessi Wen. cheng'iga.³ Mõlemad kuningkonnad daamid olid veendunud budistid, kes ühises traditsioonis on kanoniseeritud kui Roheline ja Valge Tāra.⁴ Nende poolt toodi Tibetisse terve rida budistlike skulptuure, millest tänu elatati ka esimesed templid - Ra. mo. chu ja Ra. sa.⁵ Kuningannade kaasõnudeks saabusid Tibetisse vaimulikud, diplomaadid, arstid, elatusmeistrid ja diverse spetsialistid, kelle tegevuse siht oli oma sobitajannadele elu muuta võimalikult selle rannas, nagu see oli olnud enne "barbariseeritud" Tibetisse saabumist. Tibeti jaoks tähendas see, teisisõnu,

¹ བླ་ཤེས་པའི་བླ་མ་། Blue annals, vol. 1, lk. 38.

² A.H. Francke, The antiquities ... , vol. 2, lk. 81

³ G. Roerich, The introduction ... , lk. 106.

⁴ L.A. Waddell, The Buddhism of Tibet ... , lk. 22-23.

⁵ V.V. Goshale, Asoka ... , lk. 74.

esialgu ainult eluandade haarevat, kultuurirealistoon.
 Aristokraatlike perekondade lojad hakkasid saama hak-
 kust¹, tehti loopp mitmetele bönistlikele tavadele², Siin.
 Btsan. sgar. po. „elvas peled dMar. po. ni ja kog. po.
 ni peale nyy shendas need vas möge raudkettidest, illege“³
 Algasid ulatuslikud talvetööd. Thon. ni Sambhota
 ise olevat talunud Ratnareghasūtra⁴, mis ol üks
 omel ajal Lha. tho. tho. ni'le tondud vankratidest. Btsan. po
 konnaalduel tutvuti naabermaadest apettasi. Indast
 saabus guu Kumāra, Nepalist Śīlamanjū, kasmiinist
 Tabuta, Ganata, Li. byin, kinnast hwe. zai Mahādeva.
 Nmutatara veel tibetlastest talujaid dPal. gyi. do. ge't ja
 Dharmakos't nyy nende õpetajad ācārya Kusara't
 ja bhachhiin Śamkara't⁵. Esimete talujate too pol-
 nud just lühike, kuna viijandusele tibeti veel talude
 lusa, omeli tegid usmesid meistid oma hõbevete
 järeltulijate ülesande üsna lühikes.⁶

¹ Dreyer uropuun Kumara, M. 1959, lk. 213.

² A. Chattopadhyaya, Atisa ..., lk. 185.

³ A. H. Francke, The antiquities ..., vol. 2, lk. 83.

⁴ A history of Buddhism ..., vol. 2, lk. 184.

⁵ A. Chattopadhyaya, op. cit., lk. 204.

⁶ H. J. Jaeschke, A Tibetan-English dictionary, London 1958, lk. IV.

Seega siis võib tsentraliseeritud Tiibeti riigi
 tervet alate, täheldada võimate kultuuride-
 mentide sisetungi Tiibetisse. Apeoloogiline situatsioon
 tingis, et need riigid olid enamuse budistliku
 vägivõttega, alles kas otsesid laenuid Indiat või
 Hiinas juba imbertöötatud ja sealse kultuuriga segu-
 nend. Otsesed Hiina mõjud on lihtsam sel perioodil
 näha. Budistlik kultuur levis peamiselt suunas,
 omamata seega laiemat katabi. Vägagi tugevaks
 ja kohaliku bönistliku traditsioon. "Kui Tiibetlased
 on teinud Siou. bhar. sgen. poit chos. rgyal'
 (usukuningas) ei digusta talle omistatud budismi lei-
 tamise seda vnutust kuigi suurel määral." ¹
 Kõige olulisem Siou. bhar. sgen. po tegevus oleks
 vast mitte niivõrd otsene usupropaganda, mille poolt
 teda ülistab kogu budistlik traditsioon, millelgi
 on ta rahvuslusest üldiselt internatsionaalne,
 vaid Tiibeti kultuuri sekkumise aluse saamine, täpsemalt,
 Tiibeti India tsivilisatsioonist üldiselt kogu maailma
 saamine.

Kuid siiski märgata, et Siou. bhar. sgen.
 po tegevus oli alles esimene samm sel, mida

¹ Dr. Petech, A study ... p. 50.

mööda, kühma- või püram-õpetik nõuetele. Ise
 tiibeti kultuur areng kuni 1959. aastani.

Kuna Šiōn, bšan, sger, po uuendused puudutasid
 ainult üsnagi kitsaid ringkondi, muutus olukord tere
 sümme järel (650.a.) jällegi bönistliku suunastumise
 kasuks. Pöbitiline sõm loks täielikult skemmatiseeritud
 valte, kelles kuni 698. aastani olid mGar'i arstamat-
 lise suguvõsa esindajad.¹ Perioodi Šiōn, bšan, sger, po
 surmast kuni Mes, ag, tshom'i² troovkastumiseni (650-
 705.a.) iseloomustab eelkõige tere abalubus budist-
 liku historiograafia silmis. Tiibeti ajaloolaste ühes
 oluliseks jooneks on ju mitte võivad skemmatiseeritud areng
 võivad just religioosne edusammudega tegelemine³, mistõttu
 võib oletada, et Šiōn, bšan, sger, po vahetute järel-
 tulijate ajal ei sündinud midagi vnutemisevõrdset
 budismi leviku Tiibeti, Samal ajal ei võinud ka
 budismi tagasi viimisele Mei, noi'i ja bDis, noi'i
 ajal. Kõige õigem oleks vist järeldada, et budism,
 ja seda ilmselt oma vahese leviku tõttu, polnud mille

¹ Ученые Тибета и Хызынопа, т. 1, л. 154.

² མཚན་མག་ཚེ་མཚན།

³ В. А. Боерников, Тибетская хронологическая монография.

probleemiks.

Pluroid muutus mõned Mes. ag. ts'homi valtsusajal. Arvatavalt perioodi iseloomustab araablaste kindlustamine Kesk-Aasias ja sellest tingitud budistlike emigrantide vool idapoolsetesse riikidesse, sealhulgas ka Tšiibetisse. Mes. ag. ts'homi ja tema hilisannast abikaasa võtsid põgenemise lahelt vastu, nende jaoks ehitati templid, mil lubati oma toekasid arhiive asuvalt propageerida.¹ Palju võimalikku tuli Tšiibetisse ka Hiinast. Kuid hooaja sa vahelisel soolunud tolkutegevus. „Mülaosa blaikait ja jñānakkumāre gñāgast talusid sübed Kamaśatana ja Śwanaprebhāsottama, samuti töid matemaatika ja meditsiini kohta ning viisid edasi õpetuse levikut.“²

Kuue sajandi viis, tšibeti kultuur arengu 755.e. hoonile võimend khr. moir, ide. tšian;³ tegevus. „Tema valtsusajal on vahemõeldelt tõlkit, kuna see tõlkitab Tšibeti mõnede võimuse harpimise ja budismi voolu. Jumist riigisuna.“⁴

¹ Blue annals, vol. 1, lu. 40.

² A History of Buddhism..., vol. 2, lu. 186.

³ རྩ་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་

⁴ L. Petech, A study..., lu. 65.

Khi. ston. lde. btsan'i valtsusajaj jaguneb vahetis eri-
struktuuris perioodis, pöördepunktis nende vahel see btsan po
poolt algusest 113 pööre.

Btsan po abstraktsuse ajal ol regendus ülemineku
Ma. žai¹, kes püüdis tase teha need kaotusi, mis olid
bönile, st. automaatidele osaks saanud Mes. ag. btsan'i
valtsusajal. Hiinlast ja neopalland saadeti viisid välja,
budistlikud skulptuurid saadeti, templid lõhuti maha või
muredeti tapamafedus.² „Ku te (khi. ston. lde. btsan)
ob veel laps, saadeti šai. si ja teised, kooker nelfaksi,
Hiinase kanoonika kooled ohime... Ku need Tibetise tege-
föndsid, ob kuningas (Mes. ag. btsan) vaheljal surund, ja
kuine prints ob alles väike, rikused ministrid stodesi ja
kombod, kaastoid neid, es väidid dharme foy...“³
Samal ajal ob kujunenud Dina tugev automaatlik
grupeering, mis ob Ma. žai'ige opositsioon. Püüdis
kõrvalda üht selle viisid ja Sal. ston'i võimalike rep-
resentoovide est, seati, btsan po te lde. pöörde Ma. žai.
yul'i, sotsiaalselt pöördeuse. ja Sal. ston'i u jaanid
age sinne kanoon, ved skundes palverändamule

1 21. 251

2 Blue annals, vol. 1, lk. 40-41.

3 A history of Buddhism, vol. 2, lk. 186-187

Mahā Bodhi ja Nālanda pühapaikadesse. Tagasiteel
 koostas ta tuntud õpetlast, Nālanda¹ abti Śānta-
 rasita't ja kutsus ka tema Mañjū'i.² Seal
 võitis ta Śāntarasita't vastu puhitsuse, saades
 nimeks Jñānendra (ye. šes. dbar. po)³ ning reisis võrre-
 õnnonna juurde tagasi ettepanekuga kutsuda india
 ācārya Tšibetisse budismi propageerima. Seda aega ei
 saanud mitte enne teha kui alanudud Ma. žai'i
 võimude lõpp ol jektud. Kaselduse ajal õhnestus budism-
 meelset Ma. žai tappa.⁴ Mitmed bönistid tund nõudnud
 saadeti pagendusse. Kuid enne kui tema Śānta-
 rasita Tšibetisse, tuli tema õpetust kontrollida. Seda
 eesmärgil saadeti kolm nõudnikku „(asja uurima), kuid
 need ei mõistnud (ācārya) keelt. Nad palusid siis
 kasutada Ananta't selgus olla ja küsisid, mis ācārya
 see on. Ja kui selgus, et ta on vaimulik ega oone
 musti kasatsin, kutsuti ta peale.“⁵

¹ W. H. D. Sankalia, The University of Nālanda, Madras 1934.

² Blue Annals, vol. 1, lk. 42.

³ S. C. Das, Indian pundits in Tibet, JBFS 1893, p. 1, lk. 2.

⁴ A history of Buddhism ..., vol. 2, lk. 188. А. Н. Гумилев, Нунга

⁵ „геленбуришное бгубнее неропин Тудема, БУМН 1960, №3.
A history of Buddhism ..., vol. 2, lk. 188.

Sāntarasiita ise olevat oma õpetust iseloomustanud järgniselt: "Mina õpetus on järgida keemi meistusepärast ja vältida keemi, mis on meistusega vastuolus." ¹ Keemi kõige olulisem ol antud olukorras, just budismi eluste süstemaatilise tutvustamine, tundsid ju budismuseelset õpetuse metafüüsikat väga ebaklasselt, alustas Sāntarasiita oma tegevust just budismi põlvkõla ideed: 12-lülilise põhjatuure aha, isikusse 18 komponend, õige elu 10 reegli tutvustamisega. ² Aga just selline metafüüsiline osutus demonoloogilise maailmapildiga tüüpilisele vastuvõetav. Tema missioon ei olnud niisugune edu, vähe sellest, pühened üldse pehemele talle, misde bönsid igati soodustasid, tuli bhan. põl ācārya niisugune välja soota. ³ Rahvuslised soovita Sāntarasiita oma asemel uues misjonariks Padma-sambhava't, tuntumalt inde tarksi.

¹ Blue annals, vol. 4, lk. 42.

² A history of Buddhism..., vol. 2, lk. 188. A.H. Francke, The antiquities..., vol. 2, lk. 86. Teooriaid andid värtleb väga põhjalikult kas L.A. Govinda, The psychological attitude of early Buddhist philosophy, London 1961.

³ A history of Buddhism..., vol. 2, lk. 188.

Millega seletada sellist ebaõnnestumist, mis peale
 sündis ajal kui budismi esmakordselt ilmutisist ol-
 möödunud juba pooltist sajandit? Põhjuseks olid siin
 ilmselt viit poolt bönistliku autokraatia tugev vast-
 propageerida, samuti bönistliku traditsioonidne tugevus,
 mis ilmus eni seetõttu, et Śāntarāsastra tegevus ol-
 sisuliselt esimeses vabes VIII budismi laadese massi-
 desse, seni old ju budistiga tegelemis jaanult vta-
 ring suundlasi ja vabimalest - õnnohe soostuid.

Pedmasambhava¹ sündis budismi teatritõukse
 voolu, mis ol Indas just VIII sajandil oma ditsegu-
 jandunud.² Loengute asemel metafüüsikas, mis vi
 tugevust vastuseis olid esile tõusnud, võnelda Pedme
 Tšibeti, hilgeveid müstereisuse kohaliku demoonide
 taltsutamiseks, kusjuures „pärast nende poliitilist
 usaldas ta neile (budistliku) õpetuse välendamise“³
 st. sulatas kohalikul juhendusel budistliku
 õpetuse raamidessi.

¹ H. Lehmann. The Tibetan book of the great liberation,
 Ed. by W. Y. Evans-Wentz, Oxford 1954.

² W. A. Bharati, The tantric tradition, New York 1970.

³ Blue annals, vol. 1, n. 43.

Ilmselt olu see paari te bönistide vastupanu nõrgendamises. Sama joont arendas ka bönistliku raanon ümbertõotamine budistlike uskujate, lõpptulemusena polnud budismi ja bönismare vahel üheski suurem kui üheski budismi erinevate koolkondade vahel. Bönism arengus olid alanud uus periood, m. reformitud bönism periood.

Olulisem sammuke olu ka esimene Tšibeti kloostru bSam.yas² rajamine. Ettevalmistused selles tegi Padmasambhava, sejadrel kutsuti ka Šāntaraksita Tšibetisse tagasi, temast sai ka kloostru esimene abt. Elituse planeerimisel saeti aluses Odantsipuri kloostru. Sumbabseenimaas tšibetli kultuuri süntees- liti neelomu, rajeti eliti, kolmas stabi; esimene koonus tšibetli, teine india, kolmas kine stabi.³

¹ D. Snellgrove and H. Richardson, A cultural history ..., lk. 107.

² བཟང་པོ་ལྷ་མོ། Tšaiden uru: bSam.yas.mi. hgyur. lhus. gyis. gurb. pa'i. gbrug. lag. khari. L.A. Waddell, The Buddhism ... , lk. 266.

³ H. kirjeldusi Б. И. Кузнецов, Тибетская летопись..., lk. 33-39, Г. Ц. Цыденчов, Буддизм-паломники у святыни Тибета, Пг. 1918, lk. 394-398.

Kloostri elutamist dateeritakse¹ aastatega 787-791, bSam.yas' asutamise tõttu oli esuati selle, et see võimaldas puhituda mungas esimesel tiibeti rahva ühendamisel, triseks aga kutuda India suured arvad õpetajad, kes neid esimesi tiibeti munku õpetama hakkasid. Kõige selle tulemusena kujunes tiibeti sangha, mis juba kümnekuu aastaga kujunes üheks organisatsiooniks jona 1113). Seejärel leiab ettevalmistuse, arvad tiibeti sangha liikmed suure hoolga koostama koanovit, talude sel esmärgil võnnud tõuseid tiibeti keelde. Esimestes tiibeti sangha liikmetes olid Mañjuśri dpa, Dewendhe tsaar, Kumudine Bran, Nögendhe hkhon, Vainocane pagor, Rin.chen.chog rMe, Katana ghe.² Nende õpetajate said 12 sawāstirāde koanoma munkad, kes olid Viinamāsila ulostist kohale kutsitud.

¹ Blue annals, vol. 1, lk. 44. Tõetude tõestele alustele dateerib G. Tucci bSam.yas' asutamist a. 775 ja tiibeti sangha reformist a. 779. G. Tucci, Minor buddhist texts, p. 1, Roma 1958, lk. 26.

² S.C. Das, A Tibetan-English dictionary, lk. 1266. Detailse kirjelduse annab G. Tucci, op. cit., lk. 13-22.

Felkütöid tegid Indast vohalesseabunud
Vimalamitra, Buddhaguhya, Śaṅgabhā, Viśuddha-
siṅha. Koosteti ka esimene tähtsünd tõdde bibliogra-
fia.¹

Peagi aega tekkisid need raskused. Nimelt ei
kujutanud Tiibetisse tunginud budism endast ühtset
teooriat, vaid esindatud olid erinevad sektid, vastolulid
arvused ühelt poolt india ja hiina koolkondade,
teiselt poolt Śāntaraksita ja Padmasambhava
pooledajete vahel. Hiina tšien (dhyāna) koolkonna
ja sawāntivāda pooledajete vahelise konflikt kaasa peagi
relvastatud sõitluseks.² Tšien mõjud kaotasid võrre-
lvi bho. po. ol muutunud isiklikult vahel rügem.³
Kuna Śāntaraksita ol vahelised surnud, ei leidunud
Tiibetis kedegi, kes oleks suutnud tšien ideid võtta kätte.
Indast kutsuti seetõttu vohale Śāntaraksita õpleku
Kamalaśīla, kes elas hiina tšien koolkonna jaotatud
võrre lümmake bSant. yas'i koolkondade diskussioonis.⁴

¹ A History of Buddhism ..., vol. 2, lk. 191.

² Ibidem.

³ G. Tucci, Minor ..., lk. 112.

⁴ Ibidem, lk. 32.

Väidluse sõlmühimus on uue vabariigi
 probleem. Tšeni koalitsioon propageeris kiiret, sotsialistide-
 järeltulijate vabariiki.¹ Poliitiliselt just selle seeläbi
 Padmasambhava õpetuse eesmärgid Šāntarāṣṭra ja Karde-
 sile õpetust. Näib, et see õpetus põhineb, mis sundis
 Padmasambhava't tema missioon edukusele vaatamata
 ühelt viiselt Tšebetist lahkuva.² Võit jäi Šānta-
 rāṣṭra koalitsioonile: areetult kuulutati õigeks jär-
 järgulise vabariigi. Sellega seoses sekkusid pole-
 alla ka mitmed Padmasambhava järgijad.³ Sellest ol-
 as ja teoreetiline võlg, poliitiliselt võlge meeloomustab
 G. Tucci järgmiselt: „Hinn, eriti tšeni mõju on uue-
 nemas suunas lühike aeg ---, kusjuures hindused olid
 olnud vastava religioosset propageeritud ja poliiti-
 b. l. l. esmaseks. See nähtavasti õpetus põhineb, mis
 sundis üht osa austajatest asuma opositsiooni budismi
 kui teinud suhte ja teinud osa, kes teinud suhte võit-
 luse vanade vormide ja uue vastu, õpetus budismi India

¹ A History of Buddhism ..., lk. 193-194.

² G. Tucci, Minor ..., lk. 42.

³ Ibidem, lk. 110 ja 115.

variandis vastuvõelu kinnale ja arendama kultuurisidemeid Indoga.¹

Khi. no. lde. btsan'i ajal tibeti budismile loodud tugev alus lubas tema järeltulijatel saavutada suurt edu uude kultuuri kindlustamisel Tibeetis.

Ühes võige religioosemas perioodis btsan po Kal. pa. can'i² (817-836) ajal ilmus maa ja suurusel avald munnid, kes tähelepanu pöördusid võrd harkasid uue uue sekulaarse poliitika. Sangha tugevnes. „Dinastie budistlikud piiridused olid vähenud ahistama-
 ta järkjärgulise arendamise duvonna mõjuarmates, aru-
 budistlike munnidega ... Uue režiimi poliitika toetajate seas
 võib leida ainult vähesid selle vana ahistama-
 esindajad, kes kunagi olid moodustanud 1/15 religioo.“³
 Kal. pa. can'i ülendamine ja mõjuarmates mehes
 1115) di budistlike munnid yon. tan.⁴ Teiste mõjuarmates
 budistidena muutab mõõdu Indiat saabunud munn-
 w Jinarmitra't, Surendrabodhi't, Šilendrabodhi't,
 Bodhimitra't ja tibetlas Ratnarakṣita't, Dharmatāśila't,
 Jñānesena't, Jayarakṣita't, Mañjuśī-
 varman'it, Ratnendrasīla't.⁵

1 G. Tucci, Minor ..., lk. 112.

2 ཨ་མ་ཇི་ཅན་

3 L. Petech, A study ..., lk. 81.

4 རྩོམ་པོ་ཅན་

5 A History of Buddhism, vol. 2, lk. 196-197.

Kuid see ei tähendanud veel uangeltsu sude, et
 väärtajutud austamaate oleks oma uue osaga
 kypunud. Vastus viigi, toimus pea laumaratult viig
 vii, lohenemise ja vllustumise.¹ Kal. pa. can'i tapmist
 eitab budistliku historiograafia uui lhtset ideede vllust:
 Hoonutendust Dar. ma olevat olnud sama viiglu budist
 ku Kal. pa. can budist.² Isegi ku sude tdenaob, kes
 pidada, tuleks vmetatud sundmud sissu nde soga-
 met poliitilist tegepolge, milleks ol sene vastus austama-
 de ja monahe vchel.³ Peamises smpoliitilises prob-
 leemis kogu monahe eksistentsia vltel ol sene
 hdmuastomaate vltus ja treshvts. Sioi, btsen.
 sgam. po'l onnetus allutade austomaate oma vltule,
 kuid olukond fai varitema ike vltulest sime haare-
 mine. Pärast Sioi, btsen. sgam. po sime lde
 viig jultmine tegevult nber" puekoma kotte, ja
 sude pea viievmne aastaks. Eri vltule gru-
 peeringute vchel toimus vastus tdie longe ku
 sel ajal uui vhi. noi, lde. btsen oli

¹ A. H. Gynunob, Benurie u nageune ..., lk. 181.

² A history of Buddhism ..., vd. 2, lk. 198.

³ a. Chattopadhyaya, Atisa ..., lk. 269.

alles alaeelne, kuid regendivalme muutusega
 õnnestus tal olemasolevat oma kontrolli alla saada.
 Automaatselt võimsuse tõhustamiseks võtta
 kivi. nõi. dgeidalt võtta ja soosid budismi.
 See oli esimene usuline kokkupuude Tiibetis.
 "kivi. nõi. lde. bharist, kõige sõjaväest Tiibeti
 valitsevast pärist Sion. bhar. sgar. port, sa. v. k. l. a.
 ka suulmaid budismi patioone" ¹ kivi. nõi. astus
 otustavaid samme Sion. bhar. abetud teel.
 Ku vaimatunnetate suunamisel teinud on tiibeti wya-
 vele loomine, siis kivi. nõi. tegevuses tuleks esle
 tõsta esle kahte momenti: tiibeti saagha loomist
 ja järgendat Indu-orientatsioon. Tiibeti saagha
 kujunemine oleks ühendamiseks jonus oli esimeseks
 tõlkes Tiibeti kujunemisel teostamiseks viisid.
 kivi. nõi. vta sultamine hime kultuuri oli teine
 Tiibetile reloomiseks jonus mis pidi püsima sepaatiks.
 Kokkuvõttes võib öelda, et just kivi. nõi. lde. bhar.
 pöördus lubas Tiibeti lõplikult Indu kultuuri-
 sfäär, kama järeltulijad ainult laendad ja saar-
 daid kivi. nõi. poost saasutajat.

¹ A. Chattopadhyaya, Atisa ..., lk. 269.

Lõppsõna

Tsentraliseeritud Tiibeti riik tekkis rea hõimulituste ühinemise tulemusena VI-VII sajandi vahetusel, astudes peagi antuusse kontakti teede ümbritsenud maade ja rahvastega.

Tiibeti välissidemeil oli antud perioodil tähts põhiliselt kaks funktsioon: esiteks, vähendades Tiibetit enamarenenud naabermaadest lahutatavat lõhet ja, teiseks, tuues uusi elemente riigi sisepoliitilisse situatsiooni.

Tiibeti sisepoliitilist olukorda iseloomustab kogu tsentraliseeritud riigi perioodil laenuvõtte võitlus Yar. luisi dünastia ja tema poolt allutatud hõimuaristokraatia vahel, mille edugas püüdsid valitsejad leida toetust võimekaistelt jõududelt. Sel eesmärgel sõlmiti naaberdünastiatega abielusidemeid, soodustati igati võimalike valduste arengut Tiibetis.

Kuna tsentraliseeritud Tiibeti riik tekkis budistliku kultuuri otseselt Aasias, tähendas sobimajude tungimine Tiibetisse ühtlasi riigi poliitiliselt lubatavalt budistliku kultuursiooni siseni.

Tiibeti ühiskonna areng tsentraliseeritud riigi perioodil näitabki hõimuaristomaa poole toetatud vana böni ideoloogia nõrgenemist ja valitseva dünastia poolt soositava budistliku kultuuri tugevumist, samal ajal kui välissidemete vahel võimalikult suurest, India ja Hiinaga, oma suuremat põlvepidesust ja intensiivsust just esimene.

India kultuuri levimise Tiibetis pandi alus juube Siõi. tšhan. tsan. po (629-650) valitsemisajal. India mõjude algusperioodi iseloomustas kõigepealt nende paralleelsus hiina kultuuri levimisega Tiibetis, samuti nende poolt haaretud ühiskonnakihtide suhteline võrreksamatus. Domineeris ja ühiskonnas endiselt böni ideoloogia. Suurimaks saavutuseks tiibeti kultuuri arengus sel perioodil oli oma kirjekeele loomine lääne-gupta tähestiku baasil, mis pani aluse tiibeti kirjanduse kujunemisele. Peamiselt kirjanduslikus ja veel talvekirjandus. Tiibetisse ilmus budistliku arhitektuur ja skulptuur.

Tiibeti tegebu lähtumise India kultuuri sfäärilangeb Khri. mon. tše. tšhan. valitsemise (755-797). Iseloomulikum on see täielik orientatsioon Indiale, vana böni suurt, täielikult tähelepanu. Oluline saavutus oli budismi levitamise suures rahvamasside, seda tänu India tantristide Padmesambhava tegevusele.

Budismi mõju suurenemine tegi võimaliku Tiibeti sangha tekk, mis muutus järgevail aastakümnetel ühiskonna organiseeritumaks ja mõjukamaks jõuks. Sel moel muutus uus ideoloogiline Yari, Luini dünastia otustavaks üldiselt sama hõimuaristokraatia võimult tagandamisel.

Kõik see muudab Tiibeti varase tsentraliseeritud riigi ajaloa uutmise äärmiselt oluliseks Tiibeti hilisema ajaloole suure mõistatuse, kuna just Yari, Luini dünastia perioodil pandi alus omanäolise, kuid samol ajal sünteetilise hõimuga Tiibeti kultuurile ja tehti viimased sammud Tiibeti ujuvõimude tekkimiseks riigiks.

14.05.1973. e.

H. Roots

Kasutatud kirjandus ja allumatejalid

Marxismi-leninismi klassikute teosed

F. Engels, Ludwig Feuerbach ja klassikalise
sõusa filosoofia lõpp. K. Marx ja F. Engels,
Valitud teosed, 2. kd., Tallinn 1960.

F. Engels, Perekonne, eraomanduse ja riigi
tekkimine. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed,
2. kd., Tallinn 1960.

V. I. Lenin, Riigist. Teosed, 29. kd., Tallinn 1954.

Allumatejalid

Blue annals. Translated into English by G. Ro-
nich. vol. 1, Calcutta 1949.

A history of Buddhism by B. Stein. Translated and
edited by E. Obermiller. vol. 2, Heidelberg 1932.

The Tibetan book of the great liberation, Edited
with an introduction by W. Y. Evans-Wentz, Oxford 1954.

История Тибета и Хухунора. Переведено с китай-
скою монахом Макиндром Бичурником, СПб 1833

Тибетская летопись. Светлое зеркало царских
родословных. Перевод и предисловие Б. И. Кузне-
цова. Л. 1961.

Artículo y monografía

Anisete, P., Maailma vedel 1, Tartu 1972.

Bharati, A., The tantric tradition, New York 1970.

Chatteropadhyaya, A., Artise and Tibet, Calcutta 1967.

Das, S.C., Contributions on the religion and history of Tibet, JASB 1881.

Das, S.C., Indian Pandits in Tibet, JBTS 1893.

Das, S.C., A Tibetan-English dictionary, Calcutta 1902.

Filipsky, J., Vacek, J., Asoka, Praha 1970.

Francis, A.H., The antiquities of Indian Tibet, vol. 2, Calcutta 1914.

Gokhale, V.V., Asoka and the expansion of Buddhism in northern countries, 2500 years of Buddhism, New Delhi 1956.

Govinda, L.A., The psychological attitude of early Buddhist philosophy, London 1961.

Jaeschke, H.J., A Tibetan-English dictionary, London 1958.

Morgenroth, W., Lehrbuch des Sanskrit, Leipzig 1973.

Harber, V.J. and Turnbull, C.M., Tibet, London 1969.

Petech, L., Medieval history of Nepal, Rome 1958.

- Petech, L., A study on the chronicles of Radank, Calcutta 1939.
- Regmi, D.R., Ancient Nepal, Calcutta 1960.
- Richardson, H., Tibet and its history, London 1962.
- Roerich, G., The introduction of Buddhism into Tibet, "Stepping stones" 1951, m. 4-5.
- Sarnalia, H.D., The University of Nalanda, Madras 1934.
- Shanabro, T., Tibet, London 1967.
- Snellgrove, D. and Richardson, H., A cultural history of Tibet, London 1968.
- Stein, R.A., Tibetan civilization, Stanford 1972.
- Tucci, G., Minor Buddhist texts, vol. 2, Rome 1958.
- Tucci, G., The tombs of the Tibetan kings, Rome 1950.
- Waddell, L.A., The Buddhism of Tibet or Lamaism, Cambridge 1894.
- Боголюбовский В.А., Некоторые вопросы истории Тибета в освещении докато кол-рача. КСИИИ 1961, вып. LVIII.
- Боголюбовский В.А., Очерк истории тибетского народа, М. 1962.
- Востриков А.И., Тибетская историческая литература, М. 1962.
- Гумилев Л.Н., Великие и недавние зрелища Тибета, СНВ 1969, вып. VIII.
- Гумилев Л.Н., Легенда и действительность в зрелищах

истории Тибета, ВИМК 1960, №3.

Корнев В.И., Буддизм, ВИ 1970, №12.

Кыланов Э.И., Очерк истории Тенгисского государства, М. 1968.

Очерк истории Китая (с древности до "опиумных войн"). М. 1959.

Парфонов Ю.М., Тибетский тибетский язык, М. 1970.

Рерих Ю.М., Изобразные пружды, М. 1967.

Рерих Ю.М., Основные проблемы тибетского языкознания, СВ 1958, №4.

Семшов Б.В., Парфонов Ю.М., Дандарон Б.Д., Краткий тибетско-русский словарь, М. 1963.

Ильин Г.Ц., Буддист-паломник у святынь Тибета, Пг. 1918.

Юсов Б.В. Тибет, М. 1952.

Kasutatud kirjendid

- JASB - Journal of the Asiatic Society of Bengal.
- JBTS - Journal of the Buddhist Text Society of India.
- ВИ - Вопросы истории.
- ВИМК - Вестник истории мировой культуры.
- КСИНА - Краткие сообщения Института народов Азии АН СССР.
- СНВ - Страны и народы Востока.
- СВ - Советское востоковедение.

Культурные отношения между Индией и
Тибетом с VII по XII вв

Резюме

Образовавшееся в конце VI-ого в начале
VII-ого века Тибетское государство сразу
же вступило в активные связи с
соседними странами, в основном с Индией
и Китаем.

Пристрастие тибетских цэн-по к ино-
земной культуре и их политика выразилась
в Тибете объективно в первую очередь
необходимостью мимикрировать под огромный
разрыв, который наблюдался в тот период
в уровнях развития Тибета и его соседей,
а также внутренне-политической одеста-
новкой страны, которая вынуждала
правящих кругов искать себе союзников
за границей. Дело было в том, что
племянная аристократия, подлинная
Ярлунгская династия, сохранила и в
централизованном государстве огромные
влиятельность и самостоятельность, нередко
переходящую в открытую борьбу против

престола. Весь период ранне тибетского государства характеризуется таким образом дееспособной борьбой среди правящих кругов страны, приобретшей в III веке религиозную окраску.

Таким же периодом образования тибетского государства являлся в то же время период расцвета буддийской культуры почти во всей Азии, приток иноземной культуры в Тибет означало по существу распространение буддизма в стране. При этом буддизм в данном случае нельзя понимать в узком смысле только как вероучение, а наоборот, как своеобразный тип культуры, причем стоящий на более высоком уровне чем в основном родо-племенная культура собственно тибетского происхождения.

Начало распространению буддийской культуры в стране положил Сонг-цэн-гам-по (629-650), при правлении которого впервые в Тибете появились как индийские так и китайские монахи, буддийская архитектура и скульптура. Главным достижением его правления безусловно являлось создание тибетской письменности, что делало возмож-

ным появлению как переводной так и собственно тибетской литературы.

Среди буддизмско настроенных тибетских правителей особо выделяется фигура Три-сонг-дэ-цэнге (755-797), правление которого ознаменовало окончательное включение Тибета в сферу индийской цивилизации. Три-сонг был безоговорочным приверженцем всего индийского, и являлся одним из могущественнейших правителей Тибета, сделал много ценного для успеха буддизма, а тем самым и индийской культуры в Тибете. Важной чертой отличавшей его правление было распространение буддизмской культуры в широких слоях населения, что сделало возможным открытие первого тибетского монастыря и создание тибетской сангхи, которое превратилось в последующие десятилетия в решающую силу в тибетском обществе. Правление Три-сонге несла ограмное порошение племенной аристократии Тибета и их "черной" вере дон. При правлении Три-сонге почти все главные должности в государстве перешли в руки буддизмской сангхи, старая аристократия отстранялась от власти.

Таким образом, в результате распространения индийской культуры, в частности буддизма, в Индии уже в период раннего государства складывались элементы государственной системы, которая окончательно сложилась несколько веков спустя и сохранилась вплоть до 1950 года.

Х.О. Рогов

14.05.73.г.

Sisukord

Sissijuhatus	lk. 2.
I ptk. Tsentraalsest Tibetist ning kuningriigist	lk. 8.
II ptk. Tibeti sõltumatus tsentraalsest ning perioodid	lk. 27.
III ptk. India kultuuri tungimine Tibetisse	lk. 44.
Lõppsõna	lk. 65.
Kasutatud kirjanduse loetelu	lk. 68.
Kasutatud lähenda	lk. 72.
Культурные отношения между Индией и Тибетом с VII по XII вв (резюме)	lk. 73.